

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2007:58

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Förhistorisk ränna och fossil odling i Sunds medeltida bytomt

RAÄ 34:1 och RAÄ 51
Sund 13:1 (fd 13:8 och 13:9)
Fivelstads socken, Motala kommun
Östergötland

Dnr 422-4418-2006

Bengt Elfstrand

UV ÖST RAPPORT 2007:58

ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Förhistorisk ränna och fossil odling i Sunds medeltida bytomt

RAÄ 34:1 och RAÄ 51
Sund 13:1 (fd 13:8 och 13:9)
Fivelstads socken, Motala kommun
Östergötland

Dnr 422-4418-2006

Bengt Elfstrand

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se/uv

Omslagsbild Ledningsschaktet med delar av Fågelsta i bakgrunden. Vy mot söder. Foto Bengt Elfstrand.

Produktion/grafisk form Britt Lundberg

Grafik Lars Östlin

Foto Bengt Elfstrand

Utskrift UV Öst, Linköping 2007

Kartor ur allmänt kartmaterial, ©Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

© 2007 Riksantikvarieämbetet

UV Öst, Rapport 2007:58

ISSN 1404-0875

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Syfte och metod	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Undersökningsresultat	7
Slutsats	10
Referenser	11
Tryckta källor	11
Otryckta källor	11
Administrativa uppgifter	11

Fig 1. Karta över Östergötland med platsen för förundersökningen markerad.

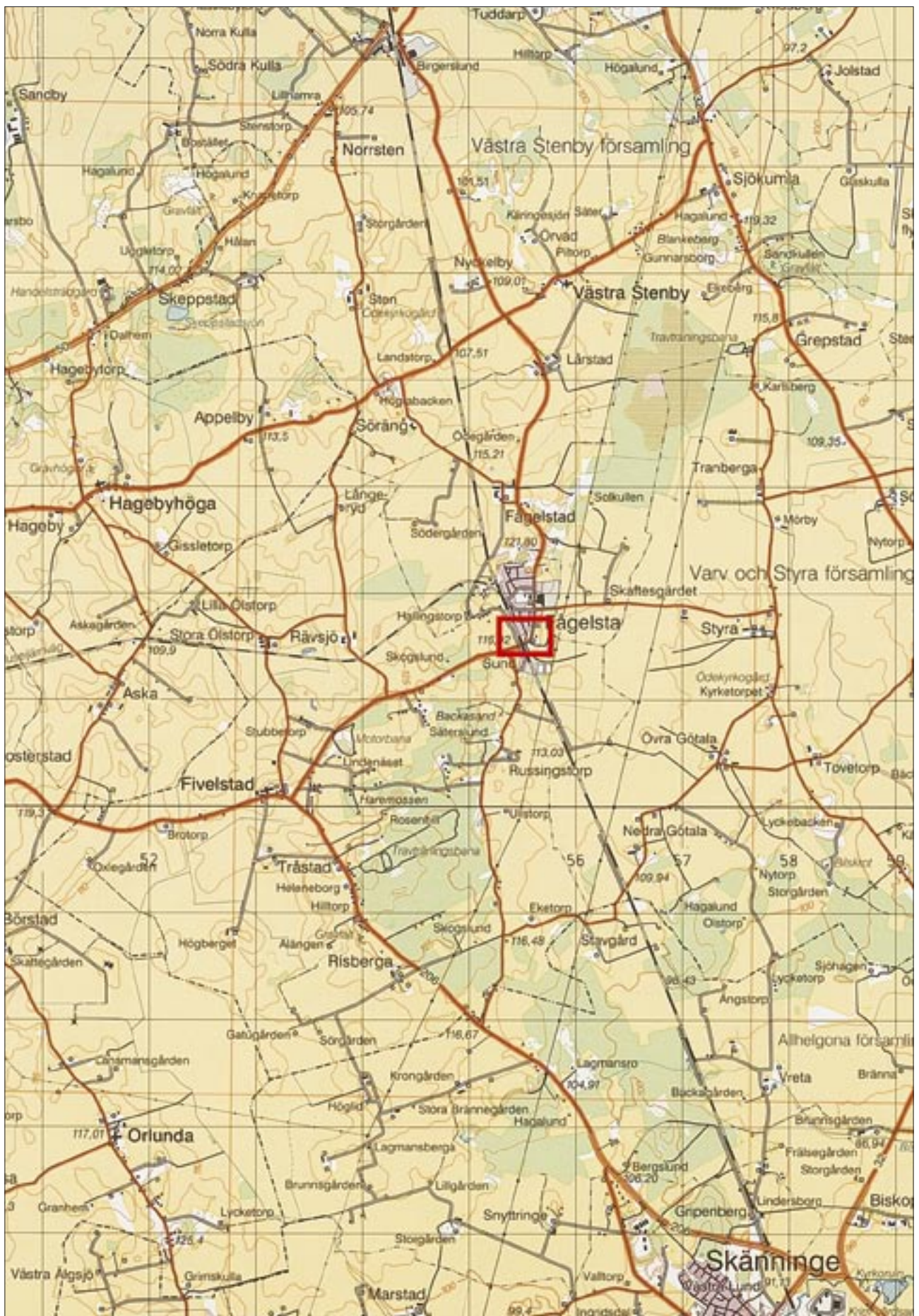

Fig 2. Utdrag ur analoga Gröna kartan Linköping 8F NV med förundersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll

Förhistorisk ränna och fossil odling i Sunds medeltida bytomt

Sammanfattning

I samband med nedläggning av ny VA-ledning utfördes en arkeologisk förundersökning nära en tidigare undersökt grav (RAÄ 32:1) vid Askagatan i Fågelsta. VA-ledningsschaktet planerades endast 30 m väster om den boplatz som undersöktes 2002 i Sunds by för den planskilda korsningen över järnvägen. Sunds gamla bytomt (RAÄ 34:1) ansluter direkt norr om ledningsschaktet. Inom undersökningssträckan påträffades i markbotten en förhistorisk ränna (RAÄ 51) fylld med grå lera uppblandad med kolsplitter. Ytterligare en ränna av annan karaktär visade sig ha ett samband med de två plöjskikten ovanpå undergrunden. Denna ränna och plöjskikten (RAÄ 34:1) stämde med byns södra gårde som finns markerat på 1781 års storskifteskarta. Plöjskikten är förmodligen från medeltid-nyare tid.

Inledning

Motala kommun, Tekniska kontoret, Projektering planerade att lägga ner ny VA-ledning inom Fågelsta samhälle vid Askagatan i samband med Banverkets dubbelspårsutbyggnad. Den befintliga VA-ledningen skulle bytas ut och flyttas norrut från ledningen nära banvallen och ansluta över f d tomtorna 13:8 och 13:9 till VA-systemet vid början på Askagatan över fastigheten Sund 13:1, Fågelsta, Fivelstads socken, Motala kommun, Östergötland. För detta krävdes en arkeologisk förundersökning i form av en antikvarisk kontroll, som utfördes av Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst. Av de förundersökta lämningarna har en ränna fått beteckningen Fivelstad 51 och odlingslämningarna är införda som tillägg till bytomten Fivelstad 34:1, båda registrerade i FMIS. Ansvarig för den antikvariska kontrollen var Bengt Elfstrand som också skrivit rapporten. Motala kommun stod för samtliga kostnader.

Syfte och metod

Det huvudsakliga syftet var att undvika ingrepp i fasta fornlämningar. I de fall då det inte fanns någon möjlighet att undvika enstaka lämningar kunde dessa undersökas. Undersökningen motiverades av att ett skelett (RAÄ 32:1) vid ett block undersöktes 1954 endast ca 10 m norr om VA-schaktet.

De enstaka lämningarna undersöktes genom planritning, fotografering och beskrivning. Undersökningen är registrerad i Intrasis.

Topografi och fornlämningsmiljö

Fågelsta ligger på östra kanten av den 5 km långa isälvmoränen som börjar i söder vid Risberga ca 3,5 km sydöst om Fivelstads kyrka. Isälvmoränen bildar en rygg vid Fågelsta. Nordost om samhället börjar Tranberga mosse som sträcker sig 3,5 km mot Västra Stenby och är den största mossen efter Dags mosse i västra Östergötland (Johansson 1976:82). Strax norr om samhället mot Fågelstads by finns ett stort antal nu vattenfyllda dödisgropar. Inom det aktuella området finns små partier av morän, mo och postglacial grovlera som gjort området attraktivt under förhistorisk tid. Idag är området hårdexploaterat med tät bebyggelse, vägar, järnväg och ledningsschakt.

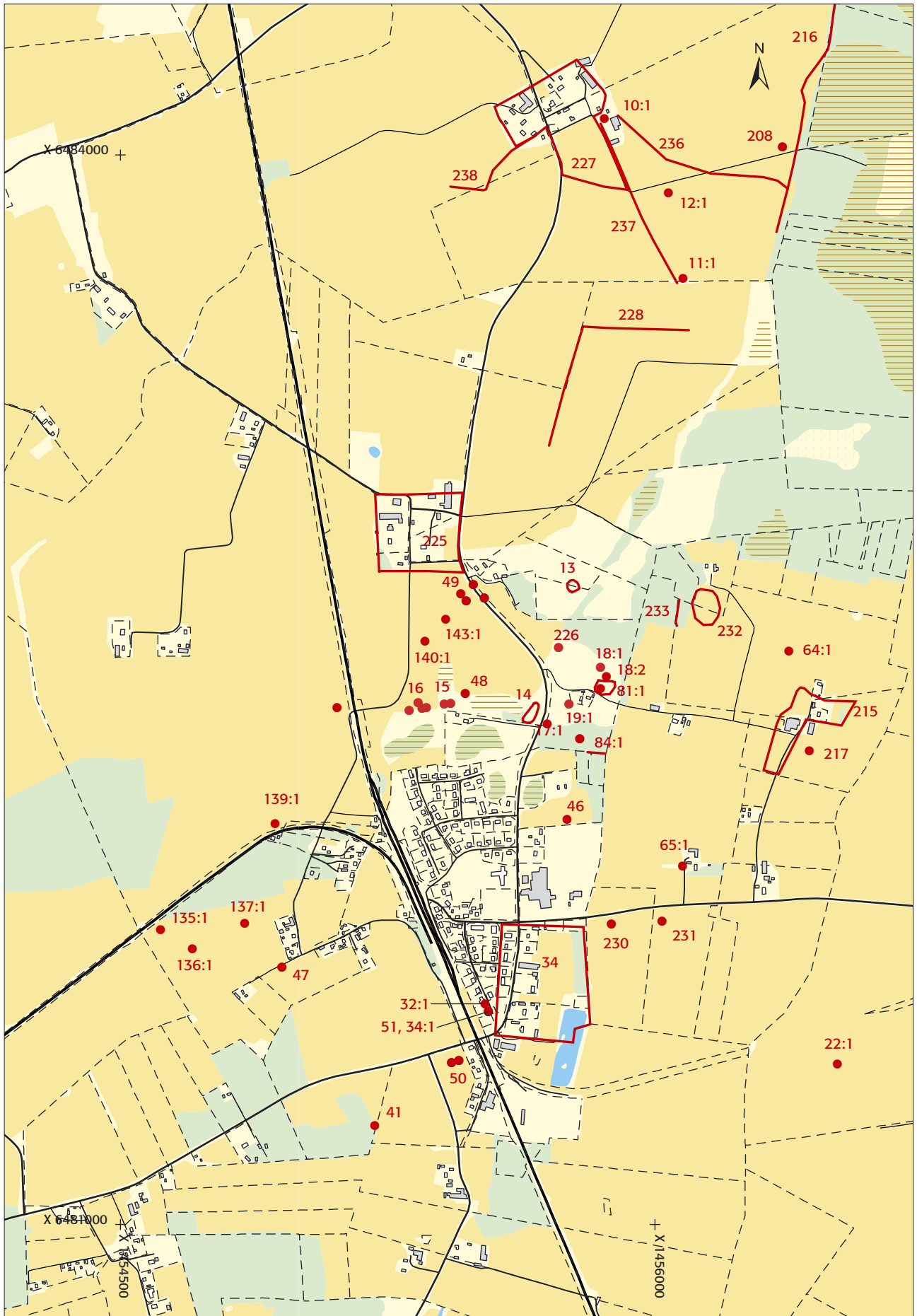

Fig 3. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med förundersökningsområdet och de angränsande fornlämningarna markerade. Skala 1:15 000.

Ett ganska snävt område norr om samhället är rikt på registrerade fornlämningar. Flera ensamliggande gravar och även borttagna gravar har förekommit. Dessa är främst stensättningar från äldre järnålder (RAÄ 16:1,16:2,16:4, 18:1, 18:2, 19:1, 141 och 226 i Västra Stenby socken). En rest sten (RAÄ 16:3) står i anslutning till några av stensättningarna. Tre gravar (RAÄ 17:1) från äldre järnålder undersöktes 1972 norr om samhället (Östmark 1979) och en fragmentarisk fyrsidig stensättning låg under körvägen söder om Fågelstads by (Västra Stenby 225) och ca 60 m norr om RAÄ 15 och 16. Denna undersöktes i samband med Banverkets planering av ett nytt dubbelspår. I övrigt är det glesare mellan de synliga fornlämningarna. Däremot finns det en stor mängd undersökta och påträffade fornlämningar vid ingrepp i marken. En skelettgrav (RAÄ 84:1) grävdes på 20-talet öster om RAÄ 17:1. Det har också påträffats skelett vid Stationsbyggnaden i Fågelsta. Det skelett (RAÄ 32:1 i Fivelstads socken) som föranledde den antikvariska kontrollen låg bredvid ett flyttblock och hade en rest håll på en sida, troligen efter en stenkista (Cnattingius 1954, dnr: 4241, 1 september 1954, ATA). Graven är förmodligen från bronsåldern. Ett gravfält (RAÄ 14:1 i Västra Stenby socken) med 5 stensättningar låg också norr om samhället. Några högar (RAÄ 15:1 i Västra Stenby socken) från yngre järnåldern finns vid ett grustag intill RAÄ 16.

Ett antal undersökningar har skett 2003–2004 i samband med Banverkets planering för ett dubbelspår genom Fågelsta. Flera ännu ej registrerade boplatser påträffades. En låg strax väster om byn och intill norra kanten av länsväg 987. Här dokumenterades rester efter husgrunder, brunnar, gropar m m. från förhistorisk tid. Vid Sunds bytomt (RAÄ 34:1) låg en keramikugn från historisk tid och härdar från förhistorisk tid. Väster om järnvägen förekom också stolphål, en stenpackning m m (norr om RAÄ 50 i Fivelstads socken). Vid Hallingstorp nordväst om samhället (söder om RAÄ 142:1 i Västra Stenby socken) dokumenterades flera husgrunder, varav åtminstone en var från bronsåldern. Vid Russingstorp söder om Fågelsta samhälle undersöktes förhistoriska odlingslager som delvis kunde dateras till stenålder. Agrara lämningar uppträder också norr om samhället i form av en stensträng (RAÄ 233 i Västra Stenby socken). På Sunds ägor påträffades 1868 botten på en kruka, ett årliknande föremål av trä samt andra träföremål (SHM inv 4012) i en våtmark. Flera bebyggelseämningar och bytomter är registrerade, bland annat Sunds bytomt (RAÄ 34:1 i Fivelstads socken). Undersökningarna visar tydligt det dolda kulturlandskapets potential jämfört med det ganska sparsamma antalet synliga fornlämningar ovan mark.

Undersökningsresultat

Ett 34 m långt och 4 m brett schakt drogs från asfaltkanten vid Askagatan och mot sydväst i den planerade ledningssträckningen. Schaktningen avbröts längre mot sydväst på grund av tydliga markskador ner mot järnvägen. Den orörda markbotten låg ca 0,60 m under markytan och bestod av lera. Marken sluttade ner mot sydväst. Den undersökta skelettgraven (RAÄ 32) låg endast 10 m norr om schaktet och den undersökta boplatstyten har legat ca 15 m mot söder. Bytomtsgränsen för Sunds by är ca 40 m mot öster. Området är idag gräsbevuxet.

I schaktväggarna kunde det konstateras att det 0,60 m tjocka lagret ovanpå den orörda marken var bearbetat under historisk tid. De ca 16 första metrarna från nordöstra änden av schaktet bestod av ett homogent 0,60 m tjockt lager av brunsvart moblandad mylla. Nedanför detta lager mot sydväst övergick det homogena lagret att successivt uppdelas i fyra tydliga lager ovanpå varandra inom en 9 m lång sträcka. Överst låg ett 0,10 m tjockt påfört obearbetat lager av grusig och något stenig mörkbrun mylla som innehöll fragmentariska tegelstenar, gammalt fönsterglas m m. Under detta låg ett 0,10 m tjockt, mörkt gråbrunt lager av humusblandad mo som saknade sten. Under detta började i sin tur ett 0,30 m tjockt lager av gråbrun mylla och mo med inslag av fint grus och uppblandat med kolsplitter och enstaka skärvstenar. Längst ner på den gula lerbotten fanns ett 0,07 m tjockt lager av grågul lera med inslag av kolsplitter i små mängder samt antydningar till små bitar bränd lera som föll sönder vid beröring. Nedanför dessa lager mot sydväst anslöt ett 0,50 m tjockt dumplager med blandat lerigt grus klumpar av mylla och sten. I den gula lerbotten under detta lager framkom löv och traktorspår från en avbaning.

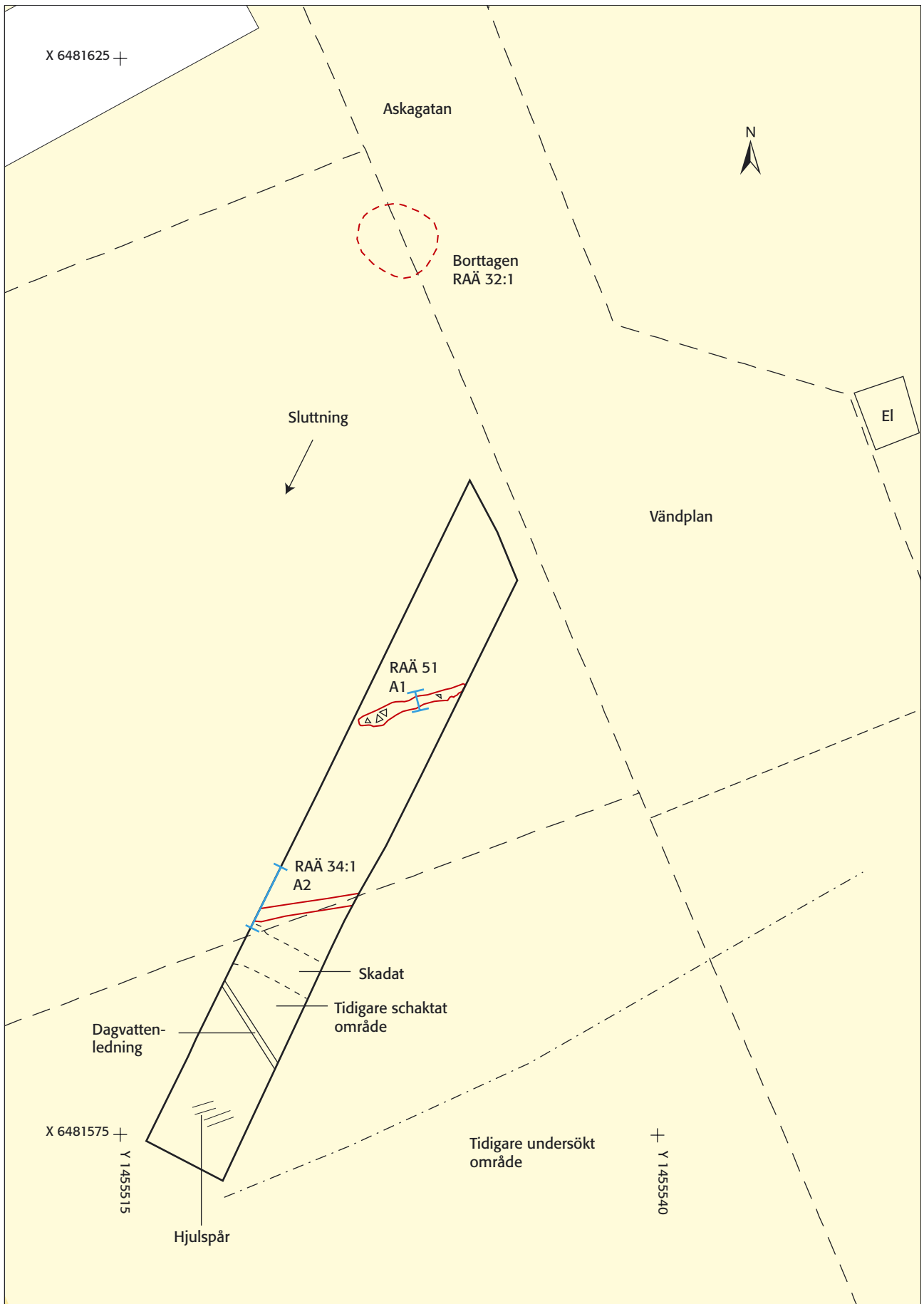

Fig 4. Schaktplan över schaktet och anläggningarna A1 och A2:s orientering i öst-väst. De två rännorna går inte riktigt i samma riktning. Läget för skelettgraven (RAÄ 32:1) ligger 10 m norr om schaktet. Skala 1:250.

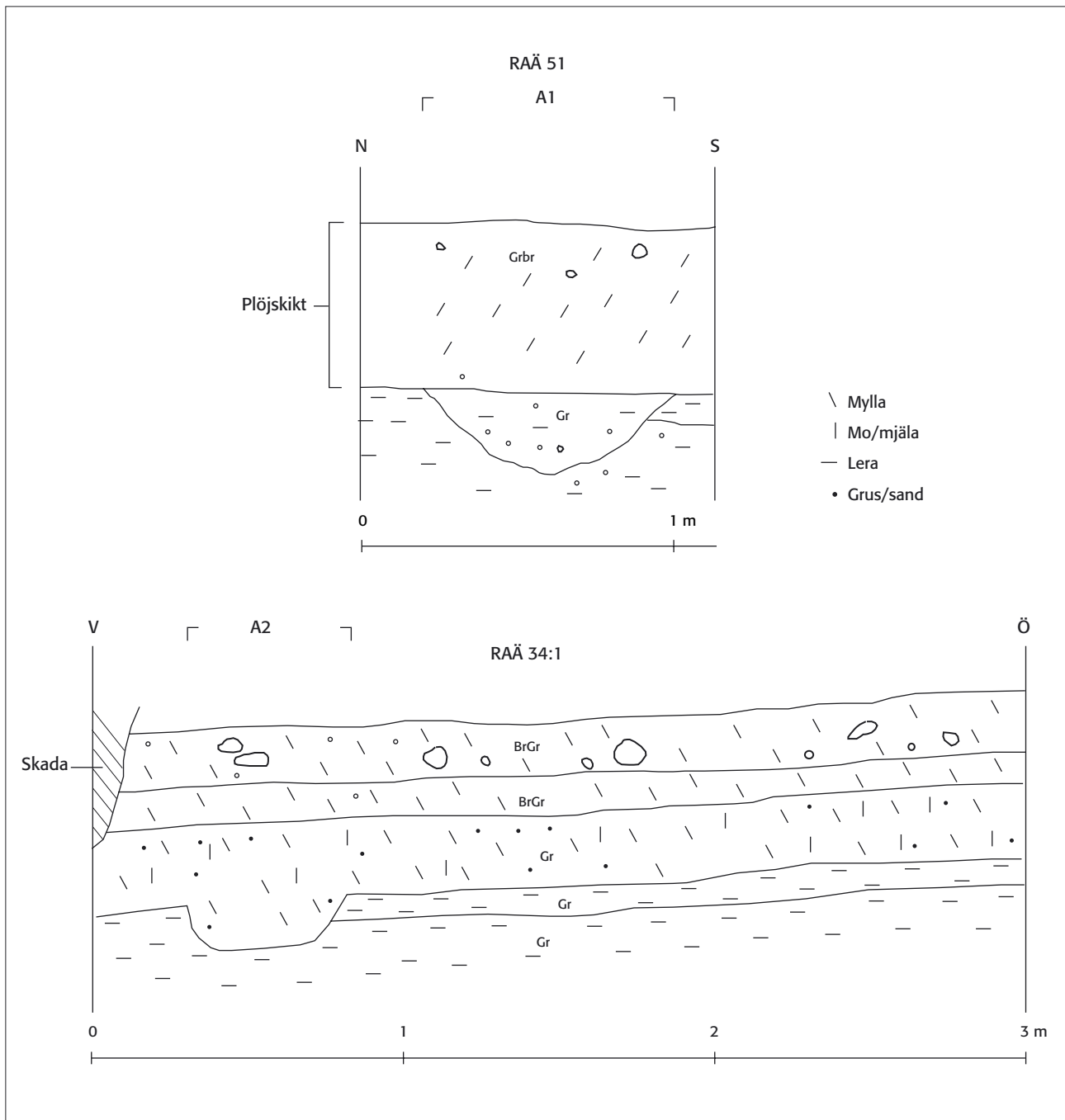

Fig 5. Profilerna genom rännorna A1 oh A2 samt lagren efter odling ovanpå. Översta lagret är dumpmassor. Skala 1:20.

A1. Ca 12 m från den nordöstra änden av schaktet påträffades i den gula bottenleran en nedgrävd ränna som var 5 m lång och 0,80 m bred samt 0,26 m djup med ett skålformat tvärsnitt. Rännan hade något ojämna kanter och smalnade av till spetsiga ändar med lutande ändbotten. Inga nedgrävningar syntes i schaktväggarna i ändarna. Nedgrävningen bildade en grop med plan botten på längden. Den var fylld med grå lera med kolsplitter. Rännans yta var skarpt avklippt av det brunsvarta lagret ovanpå och hade grävts igenom det grågula kolbemängda lerlagret ovanpå orörda marken av gul lera. Rännan var orienterad i öst-väst.

A2. Ca 22 m från den nordöstra änden förekom en annan ränna som fortsatte in i schaktkanterna på båda sidor. Denna ränna var 0,50 m bred, hade raka kanter och plan botten i tvärsnitt samt var fylld med grå moblandad mylla och lera som hade inslag av fint grus som i det 0,30 m tjocka lagret ovanpå. Rännan var grävd genom det gråa kolbemängda lerlagret i botten ovanpå gula leran.

Fig 6. Rännan A1 syns som en grå lersträng med ojämna kanter i bottenleran. Foto från V. Bengt Elfstrand.

Slutsats

Schaktet låg i nära anslutning till de år 2003 undersökta förhistoriska lämningarna söder därom och rännan A1 (RAÄ 51) liknande de tidigare undersökta rännorna till karaktären med samma ljusgråa lerfyllning i den gula bottenleran. Rännan (A1) togs fram helt och hållet och fortsatte inte in i schaktväggarna. Den hade grävts igenom det gulgråa bottenlagret (RAÄ 51) men var ovanpå helt täckt av det gråbruna lagret (RAÄ 34:1). Det går bara att göra en relativ kronologi där bottenlagret är äldst med A1 nedgrävd genom detta medan lagret ovanpå har skadat A1 och är intakt ovanpå. Man kan förmoda att bottenlagret och rännan A1 är förhistoriska. En osäkerhetsfaktor i dateringen är att rännan A1 går i samma riktning (öst-väst) som rännan A2 (RAÄ 34:1) men det kan bero på att man utnyttjat marklutningen för olika ändamål. A2 är fylld med samma material som det tjocka gråbruna lagret ovanpå och har med sin plana botten i tvärsnitt ett annat utseende än A1 och är yngre. Rännorna följer det väderstreck som parcellindelningen i Sunds gården markerade på storskifteskartan från 1780 (LMV D21-14:2). Det upptagna schaktet går dock i ett parti som ömsom varit äng och ömsom åker mellan de norra och södra gårderna. Att det är skillnad på lagrens uppbyggnad i nordost och sydväst i schaktet tyder på att vi befinner oss i kanten på något av gårderna. Dateringen av lagren är problematisk. De gamla gårderna intill bytomterna har mycket ofta en homogen struktur på åkerjorden från botten till toppen som börjar vid bybildningarna, oftast under vikingatid. De åkrar som har distinkta skillnader i lagren brukar ibland vara äldre. I detta fall kompliceras dateringen av att området ömsom varit äng och ömsom åker och därför kan det ha bildats distinkta lager genom växlingen i utnyttjandet under historisk tid. En annan komplikation är att det tjocka gråbruna lagret innehåller kolsplitter och skärvsten som kan vara rester efter äldre kulturlager som blandats upp genom odlingen under historisk tid. Sydväst om dessa lager syns det tydligt att den nedre delen av slutningen närmare banområdet har schaktats ner till orörd mark där det fanns traktorspår och dåligt förmultnade löv och sedan har det fyllts ut med 0,50 m tjocka dumpmassor som också hamnat i ett tunt lager överst på de iakttagna odlingslagren längre upp i backen.

Linköping i maj 2007

Bengt Elfstrand

Referenser

Tryckta källor

- Johansson, H. G. 1976. *Beskrivning till jordartskartan Linköping NV*. SGU. Serie Ae Nr 24. Stockholm.
- Östmark, K. 1979. *Fornlämning 17. Gravar från äldre järnålder samt röjningsröse*. Arkeologisk undersökning 1972. Fågelsta, Västra Stenby socken, Östergötland. RAÄ rapport Uppdragsverksamheten 1979:29. Stockholm.

Otryckta källor

- ATA, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm.
- FMIS (RAÄ), Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem.
- LMV, Lantmäteriverket i Gävle.
- SHM, Statens Historiska Museum.

Administrativa uppgifter

- Län:* Östergötlands län
Landskap: Östergötland
Kommun: Motala kommun
Socken: Fivelstads socken
Plats: Sund 13:1
Fornlämning: RAÄ 34:1 och RAÄ 51

- Läge:* Ekonomiskt kartblad 8F 6b Styra, 085 61
Undersökningens mittpunkt: X6481,43 Y1455,40
Koordinatsystem: RT90 2,5 gon V
Höjdsystem: Fristående

- Riksantikvarieämbetets dnr:* 422-4418-2006
Länsstyrelsens dnr: 431-22996-06
Projektnummer: 1520880
Intrasisprojekt: O2006171
Rapportnummer: 2007:58

Ansvarig arkeolog: Bengt Elfstrand

Beställare: Länsstyrelsen i Östergötlands län
Kostnadsansvarig: Motala kommun

Undersökningstid: 2007-01-17
Undersökningsområde: 136 m²
Undersökt yta: 136 m²

Dokumentationshandlingar: Förvaras på ATA (Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm).